

ისტორიული მეცნიერება XIX საუკუნის I ნახევარში კვლევის წყაროთმცოდნეობითი ბაზის და თემატიკის გაფართოება. მეთოდოლოგიური საფუძვლები

თვისობრივი ცვლილებები ისტორიულ მეცნიერებებში რომელიც ხდებოდა XIX საუკუნეში შეუძლებელი იყო განათლების სისტემაში ცვლილებების გარეშე. თუ XVIII საუკუნეში რუსეთში იყო მხოლოდ მეცნიერებათა აკადემიასთან არსებული პეტერბურგის უნივერსიტეტი, მოსკოვის უნივერსიტეტი და სამხატვრო აკადემია უკვე XIX საუკუნის პირველ წლებში გაიხსნა ყაზანის, ხარკოვის, იურიევსკის (ტარტუ) ვილენის (შემდეგ კიევში გადავიდა) ისინი იყო არა მხოლოდ საგანმანათლებლო არამედ სამეცნიერო კვლევითი ცენტრები. ჩნდება ლიცეუმი ცარსკოე სელოში, ნეჟინში, იაროსლავსა და ოდესაში.

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებებთან შექმნილ სამეცნიერო საზოგადოებებს. 1804 წელს შეიქმნა რუსეთის ისტორიის და სიძველეების მოსკოვის საზოგადოება, რომლის წევრებიც მოსკოვის უნივერსიტეტის წარმომადგენლებთან ერთად იყვნენ ნ. კარამზინი, ა. შლიოცერი, ნ. ბატიშ-კამენსკი, ა. მალინოვსკი კ. კალაიდოვიჩი ა. მუსინ-პუშკინი და სხვა. 1846 წლიდან საზოგადოება გამოსცემდა პერიოდულ ორგანოებს, შემდგომში ანალოგიური სამეცნიერო საზოგადოებები შეიქმნა ყაზანში (1805) ხარკოვში (1817) ოდესაში (1839).

დიდი მნიშვნელობა მეცნიერების განვითარებაში ჰქონდა საგამომცემლო საქმიანობის გაფართოებას, წიგნების განსაკუთრებით კი ჟურნალების გამოცემას. ისტორიის პრობლემები შუქდებოდა არა მხოლოდ სპეციალურ გამოცემებში, არამედ ლიტერატურულ ჟურნალებშიც. პირველი მსხვილი ლიტერატურული ჟურნალი რუსეთში რომელსაც ჯერ კარამზინი შემდეგ კი კაჩენოვსკი ხელმძღვანელობდა იყო „ევროპის მაცნე“ (Вестник Европы). ჟურნალებს გამოსცემდნენ პოგოდინი, პოლევოი და სხვები. არსებითი როლი ისტორიული ცოდნის გავრცელებაში ითამაშა XIX საუკუნის 40-იან წლებში დაარსებულმა „გუბერნიის უწყებებმა“ (Губернские ведомости) რომელიც ფართოდ აქვეყნებდა ძირითადად ადგილობრივი ისტორიის მასალებს.

თემატიკის გაფართოებამ და სამეცნიერო ნაშრომების რაოდენობის ზრდამ გამოიწვია სპეციალიზირებული ისტორიული დისციპლინების გაფორმება, ეკონომიკის, სამართლის, ენის, ლიტერატურის ისტორიები, ეთნოგრაფია, არქეოლოგია და სხვა.

XIX საუკუნის I ნახევარში გამოიცა მსხვილი ისტორიულ სტატისტიკური ნაშრომები, მაგალითად: „რუსეთის იმპერიის მიწის აღწერა“ ე. ზიბლოვსკის, „რუსეთის სახელმწიფოს სტატისტიკის მონახაზი“ და „რუსეთის სტატისტიკური ნარკვევი“. სამართლის ისტორიას თავის ნაშრომებში სწავლობდნენ ი. ევერსი, კ. ნევილინი, ი. ბელიაევი, ბ. ჩიჩერინი. („Землеописание Российской империи“, „Начертание статистики Российского государства“, „Статистические очерки России“)

ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი ახალ ისტორიული დისციპლინებს შორის დაიკავა არქეოლოგიამ. პირველი მსხვილი სამუშაოები არქეოლოგიის დარგში გაჩაღდა რუსეთის სამხრეთით, შავიზღვისპირეთში, ანტიკური კულტურის ტერიტორიაზე. XIX საუკუნის 50-იან წლებს მიეკუთვნება გრაფ უვაროვის პირველი გათხრები ვლადიმირის გუბერნიაში. 1846 წელს შეიქმნა პირველი საერთო რუსული ცენტრი არქეოლოგიური სამუშაოების ხელმძღვანელობისთვის - საიმპერატორო რუსული არქეოლოგიის საზოგადოება პეტერბურგში.

XIX საუკუნის I ნახევარში მნიშვნელოვანი განვითარება ჰპოვა რუსულმა ეთნოგრაფიამაც. თუ ასწლეულის დასაწყისში ის იყო დაკავშირებული ძირითადად მოგზაურთა საქმიანობასთან, ახლა უკვე სწავლობდა მიწებს და მოსახლეობის ყოფას, ხალხურ ხელოვნებას და ა.შ.

ფოლკლორის, ეთნოგრაფიული მასალების შეკრების ფართო საქმიანობას ეწეოდნენ ი. სახაროვი, ი. სნეგირევი, ვ. დალი. (რომელმაც ფართო აღიარება ჰპოვა თავისი რუსული ენის განმარტებითი ლექსიკონით). რუსული ფოლკლორისტიკის განვითარებაში დიდი როლი მიუძღვის ფ. ბუსლავეს. ა. აფანასიევს, რუსული სახალხო სიმღერების შემგროვებლებს ი. კირილესკის, ა. გილფერდინს. ეთნოგრაფიული ცოდნის განვითარებას ხელს უწყობდა 1845 წელს რუსული გეოგრაფიული საზოგადოების შექმნა, რომელიც 1853 წლიდან უშვებდა სპეციალურ „ეთნოგრაფიული კრებულს“.

პირველი სერიოზული გამოკვლევა ყოფილი ისტორიის და მატერიალური კულტურის საკითხებზე იყო ვ. პასსეკის ნაშრომი „О городищах и курганах южной России“ ა. ოლენინის „Опыт об одежде оружия нравах обычаях и степени просвещения славянъ“ ი. ზაბელინის „Домашний быт русских царей XVI-XVII“ და „Домашний быт русских цариц XVI-XVII“.

ფართო გაქანება XIX საუკუნის I ნახევარში მიიღო შრომებმა არქეოგრაფიასა და წყაროთმცოდნეობაში. პირველი მსხვილი სამეცნიერო ცენტრი ამ დარგში იყო გრაფ ნიკოლოზ პეტრეს ძე რუმინცევის წრე. გრაფი იყო რუსეთის ისტორიის დიდი მოყვარული და მფლობელი ერთ-ერთ უძვირფასესი ისტორიული ნაკრების, რომელიც მოიცავდა 28 ათას წიგნს, დაახლოებით 200 ხელნაწერს, უამრავ რუკას, მონეტას, ორდენს (რუმინცევის წიგნის ფონდი საფუძვლად დაედო რუსეთის სახელმწიფო ბიბლიოთეკას) რუმინცევის წრეში შედიოდნენ არქეოგრაფები კ. კალაიდოვიჩი, პ. სტროევი. ეკლესიის ისტორიკოსი ე. ბოლხოვიტინოვი (მიტროპოლიტი ევგენი) და სხვები. წრის მუშაობა რიგი სამეცნიერო პუბლიკაციით აღინიშნა მათ შორის კაპიტალური გამოცემა „Собрание государственных грамот и договоров“ და ა.შ.

დამატებით შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ XIX საუკუნის I ნახევარში დაიხვეწა ისტორიულ წყაროებთან მუშაობის მეთოდები და ხერხები. შემუშავდა რამდენიმე დამხმარე ისტორიული დისციპლინა. პალეოგრაფია დიპლომატიკა, სფრაგისტიკა. ამ პერიოდში ყალიბდება ისტორიოგრაფია როგორც დამოუკიდებელი დარგი.

ისტორიული მეცნიერების მეთოდოლოგიური საფუძვლები. XIX საუკუნის I ნახევარში ძველი ისტორიკოსების თხრობას, რომელიც მიუყვებოდა მატრიანეების და ქრონიკების სტილს, ცვლის წყაროებთან მუშაობის კრიტიკული მეთოდი და წარსულის ფილოსოფიური გააზრება.

ახალი ეტაპი ევროპულ ისტორიოგრაფიაში დადგა საფრანგეთის რევოლუციის შემდგ და დაკავშირებული იყო განმანათლებლური იდეების იმედგაცრუებასთან. განმანათლებლობა შეცვალა რომანტიზმმა. რწმენა, რომ საზოგადოების შესაცვლელად საჭიროა სიკეთის იდეის, სამართლიანობის, ცოდნის გავრცელება შერყეულ იქნა. რომანტიკოსები ცვლიდნენ გონებას ფანტაზიით, ლოგიკას გრძნობით, აზროვნების კანონებს - გენიალური გამონათებებით. ჩანდა რომ განმანათლებლური რაციონალიზმი დასრულდა. სამყარო „ჩაიძირა სევდაში, დაკარგული ბედნიერების გამო“ (ვ. ბელინსკის განსაზღვრება).

რომანტიკული მიმართულება ფილოსოფიასა და ისტორიაში არ იყო ერთგვაროვანი. ის თავისთავში მოიცავდა კონსერვატორებს და ლიბერალებს. რომანტიკული ეპოქის ფილოსოფიისთვის დამახასიათებელია ურთიერთ საწინააღმდეგო მიდგომების არსებობა: აგნოსტიციზმი (მიმართულება ფილოსოფიაში რომელიც გარემო-სინამდვილის ობიექტური შემეცნებას შეუძლებელს თვლის საკუთარი გამოცდილების მეშვეობით) პოზიტივიზმი (მიმართულება მეცნიერების მეთოდოლოგიაში, რომელიც აცხადებდა ჭეშმარიტი ცოდნის ერთადერთ წყაროდ ემპირიულ გამოკვლევებს და რომელიც უარყოფს ფილოსოფიური კვლევების შემეცნებით ღირებულებას) ირაციონალიზმი (მიმართულება ფილოსოფიაში არსებობა მსოფლგაგების, მიულწეველი გონებისთვის და მიღწევადი მხოლოდ პირადი თვისებებით, როგორიცაა ინტუიცია, გრძნობა, ინსტიქტი, რწმენა).

კონსერვატორი რომანტიკოსები უპირისპირდებოდნენ განმანათლებელთა საზოგადოებრივ იდეებს- ძველ კეთილ ფეოდალურ დადგენილებებს, რევოლუციურ გარდაქმნებს- ლეგიტიმიზმს, რელიგიის კრიტიკას – ორთოდოქსულ კათოლიციზმს.

ისტორიული მეცნიერების განვითარებაში განსაკუთრებული ყურადღება ითამაშეს რესტავრაციის პერიოდის ფრანგმა ისტორიკოს რომანტიკოსებმა. ისინი არ ახდენენ შუასაუკუნეების პოლიტიკური წყობის და კულტურის იდეალიზებას, მაგრამ არც უარყოფდნენ ყველაფერ წარსულს არამედ ეძებდნენ მასში თანამედროვე სოციალური ინსტიტუციის და იდეების ფესვებს. მათი აზრით ყველაფერი ახალი უნდა განხილულ იქნეს როგორც ტრადიციულად განვითარებული წარსულიდან. ამ რომანტიკული ტალღის ისტორიკოსებიდან აღსანიშნავია ფრანსუა გიზო (1787-1874). სწორედ მან შემოიღო ისტორიოგრაფიაში ფეოდალიზმის სამი ძირითადი ნიშნის ცნება: 1) მიწის საკუთრების პირობითი ხასიათი 2) სახელმწიფო ხელისუფლების შერწყმა მიწის საკუთრებასთან (ფეოდალი - მიწის მესაკუთრე და ხელმწიფე ვინც ამ მიწაზე ზის) 3) მიწათმფლობელთა იერარქია (ფეოდალური კიბე). ფეოდალიზმის ეს დახასიათება ფართოდ გავრცელდა რუს ისტორიკოსებშიც.

თუ განმანათლებლები ცდილობდნენ აეხსნათ საზოგადოებრივი მდგომარეობა კანონებით რომელთაც მმართველები ადგენენ, რომანტიკოსებს პირიქით სახელისუფლებო კანონები საზოგადოებრივი მდგომარეობიდან გამოჰყავდათ, ხოლო ცვლილებებს მის მდგომარეობაში ხსნიდნენ ისტორიული გარემოებებით. უმნიშვნელოვანესი ამ გარემოებებიდან იყო კლასობრივი ბრძოლა. „კლასობრივი ბრძოლის მამად“ კარლ მარქსი აღიარებდა ოგიუსტ ტიერს (1795-1856) (მართალია რომანტიკოსი ფრანგები კლასობრივ ბრძოლას განიხილავდნენ როგორც დაპყრობის შედეგს: ჩაგრული გალების ბრძოლა დამპყრობელი ფრანკების წინააღმდეგ, რომელიც გრძელდებოდა 13 საუკუნე და მისი კულმინაცია 1789-1794 წწ იყო)

ფრანგი რომანტიკოსების გვერდით ისტორიული მეცნიერების მეთოდოლოგიის განვითარებაში დიდი როლი ითამაშეს გერმანელმა კლასიკური, იდეალისტური ფილოსოფიის წარმომადგენლებმა. კაცობრიობის განვითარების კანონზომიერებების და ისტორიული განვითარების ეროვნული თავისებურებების საკითხებით იყო დაკავებული ფრიდრიხ ვილჰელმ იოზეფ ფონ შელინგი (1775-1845). ის თვლიდა, რომ აბსოლუტი კარნახობს საზოგადოებრივი განვითარების მსვლელობას. ადამიანი მხოლოდ ფიქრობს, რომ მოქმედებს იმ მიზნების შესაბამისად, რომელსაც ის ისახავს, ადამიანები მიდიან პროგრესის გზაზე არა თავისი ნებით არამედ აბსოლუტს მიჰყავს ისინი და ა.შ.

ისტორიული პროგრესის საჭიროების იდეამ, რომელიც დამოკიდებულია აბსოლუტზე და არა ისტორიული პიროვნების სურვილზე, ასევე შელინგის სხვა იდეებმა რუსეთში განსაკუთრებით ფართო გავრცელება ჰპოვა 1820-40-იან წლებში.

უმაღლესი წერტილი გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის იყო გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელის შემოქმედება (1770-1831). ჰეგელის ისტორიოლოგიის ერთ-ერთი ძირითადი იდეა მდგომარეობს იმაში, რომ ისტორიის განვითარება უნდა გაგებულ იქნას როგორც თვითგანვითარება, როგორც მოძრაობა, რომელიც ხდება შინაგანი კანონებით. ამასთან განვითარება „არის მოძრაობა არასრულყოფილიდან სრულყოფილამდე და ძველი ეპოქის არასრულყოფილება თავის თავში მოიცავს წინააღმდეგობას - მომავალი ეპოქის სრულყოფილებას ჩანასახში“. თავის ისტორიულ ფილოსოფიაში ჰეგელი ცდილობდა მიჰყოლოდა კანონზომიერ ეტაპებს კაცობრიობის განვითარებაში, ამასთან ყველა ეს ეტაპი უკავშირდება განსაზღვრული ხალხის ისტორიას. საუბრობს რა მსოფლიო ისტორიის მსვლელობაზე ის წერდა: „აღმოსავლეთმა იცოდა და იცის, რომ მხოლოდ ერთია თავისუფალი, ბერძნულმა და რომაულმა სამყარომ, რომ ზოგიერთია თავისუფალი გერმანულმა სამყარომ იცის რომ ყველა თავისუფალია“. ამრიგად პირველ ფორმას რომელსაც ჩვენ ვხედავთ მსოფლიო ისტორიაში არის დესპოტიზმი, მეორე დემოკრატია და არისტოკრატია, მესამე მონარქია.

ჰეგელის მნიშვნელობა განისაზღვრება პირველყოფლისა მისი დიალექტიკური მეთოდებით. ისტორიკოსებისთვის დიდ ინტერესს წარმოადგენს დიალექტიკური იდეები: მოვლენათა საყოველთაო კავშირი, დაპირისპირებულთა ერთიანობა და ბრძოლა როგორც განვითარების წყარო, რაოდენობის თვისობრივში გადასვლის კანონი, განხორციელებული ნახტომის სახით.

ამრიგად ჰეგელის ფილოსოფიამ შეაიარაღა ისტორიოგრაფია ორი ძირითადი იდეით. 1) ისტორიული პროცესის შინაგანი განპირობებულობა. 2) სახელმწიფოს იდეა, რომელიც განიხილებოდა როგორც ბუნებრივი, აუცილებელი და უმაღლესი ფორმა სოციალური ორგანიზაციის. ჰეგელის აზრით მსოფლიო ისტორია იწყებოდა მხოლოდ იქ, სადაც ჩნდებოდა სახელმწიფო და მიმდინარეობდა მხოლოდ იქ სადაც არსებობდა სახელმწიფოებრიობა. რაც შეეხება კაცობრიობის სახელმწიფომდელ განვითარებას მისი აღწერა ჰეგელმა მოგვცა „სამართლის ფილოსოფიაში“, გვარი და ოჯახი, სამოქალაქო საზოგადოება და ბოლოს სახელმწიფო. აი ერთიდან მეორეში გარდამავალი კანონზომიერი სტადიები საზოგადოებრივი განვითარების სახელმწიფომდელ ეპოქაში.

ჰეგელი უჩვეულოდ პოპულარული იყო XIX საუკუნის 30-40-იანი წლების რუს ინტელექტუალ ახალგაზრდობაში. ახალი იდეები ისტორიოგრაფიაში XIX საუკუნის I ნახევარში შეეხო წყაროთმცოდნეობის პრობლემასაც. დიდი გავლენა წყაროებთან მიმართებაში და საერთოდ ისტორიის წერაში მოახდინა ისეთმა ფილოსოფიურმა მიმდინარეობამ როგორიცაა პოზიტივიზმი. მისი დამაარსებელი იყო ისიდორ მარი ოგიუსტ ფრანსუა ქსავიე კონტი (1798-1857), ჯონ სტიუარტ მილი (1806-1873). ფართო გავრცელება პოზიტივიზმმა ჰპოვა XIX სკ. II ნახ. ჰერბერტ სპენსერის (1820-1903) და იპოლიტ ტენის (1828-1893) ნაშრომების წყალობით.

(პოზიტივიზმი რთული მოვლენაა, მაგრამ შეიძლება გამოიყოს რამდენიმე ძირითადი პრინციპი, ისტორიის გასაგებად: 1) ისტორიული პროცესი-მრავალფაქტორიანი მოვლენაა: ისტორიაზე ერთდროულად გავლენას ახდენს საზოგადოებრივი ცხოვრების ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული, იდეოლოგიური, და სხვა შემადგენელი. 2) ისტორიული პროცესი კანონზომიერია: რეკონსტრუქცია და შესწავლა ფაქტების იძლევა დადგინდეს კანონზომიერებები 3) ისტორია პროგრესის გზაზე მიდის. მარტივიდან რთულისკენ, ერთგვაროვანიდან-არაერთგვაროვანისკენ. 4) კაცობრიობის ისტორია არის კოლექტიური შეგნების ასახვა. პოზიტივიზმი გამორიცხავს ღვთაებრივ სასწაულებს, აუხსნელს ისტორიული პროცესიდან. სერიოზულად გააფართოვა პრობლემატიკა და შექმნა წყაროს კულტი).

ისტორიულ წყაროებზე მუშაობის სრულყოფა, კრიტიკული მიმართულება და სკეპტიკური სკოლა.

ავგუსტ ლუდვიგ შლიოცერი (1735-1803). მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთში რამდენიმე წელი გაატარა ამ გერმანელმა სწავლულმა განმანათლებელმა საგრძნობი წვლილი შეიტანა რუსული ისტორიოგრაფიის და განსაკუთრებით რუსული წყაროთმცოდნეობის განვითარებაში.

რუსეთში შლიოცერი მოხვდა შემთხვევით, იყო გიოტინგენის უნივერსიტეტის სტუდენტი დაინტერესებული ბიბლიური აღმოსავლეთის ისტორიით, რომლის შესასწავლად აპირებდა პალესტინაში წასვლას. შლიოცერს ფული არ ჰქონდა და მისი გამომუშავება გადაწყვიტა რუსეთში. მან წერილი მისწერა მილერს და ამ უკანასკნელმა მოიწვია პეტერბურგში 1761 წელს. გახდა მილერის ოჯახში მასწავლებელი და მისი დამხმარე საისტორიო ჟურნალის გამოცემაში, წელიწადში 100 მანეთი ანაზღაურებით. მილერთან დიდი ხანს არ დარჩენილა, მალე დაუახლოვდა ტაუბერტს მეცნიერებათა აკადემიის მდივანს, მილერის მტერს და მისი მემკვიდრით მიიღო აკადემიის ადიუნქტის თანამდებობა.

მოეწყო რა რუსეთში, შლიოცერი შეუდგა რუსული და საეკლესიო ძველი სლავური ენის შესწავლას, მისი წარმატება ამ დარგში ისეთი იყო ეკატერინე II-მ დაავალა 1763 წელს რუსული ენის გრამატიკის შედგენა, რაც შეასრულა კიდევ, ააგო რა ის შედარებით ენათმეცნიერების ბაზაზე. ნაშრომში ავტორი სრული სერიოზულობით ამტკიცებდა რომ სიტყვა ბოიარი მოდის სიტყვიდან „ბარანი” ან სულელი. „კნიაზი” გერმანული „knecht” (холоп) და ა.შ. ამის წინააღმდეგ გამოვიდა ლომონოსოვი. ამასთან შლიოცერი სწავლობდა რუსულ მატიაწეებს.

1764 წელს შლიოცერმა მეცნიერებათა აკადემიაში შეიტანა რუსეთის ისტორიაზე თავისი ნაშრომის გეგმა. ლომონოსოვი მის წინააღმდეგ გამოვიდა, უთითებდა რა შლიოცერის რუსული ენის სუსტ ცოდნაზე. ლომონოსოვი ეწინააღმდეგებოდა ასევე შლიოცერისთვის უფლება მიეცათ ესწავლებინა ისტორია. და მაინც შლიოცერს არ განელებია რუსეთის ისტორიის ინტერესი. 1764 წელს გამოუშვა ნაშრომი ლათინურ ენაზე „რუსული სიძველეების მიმოხილვა ბერძნული მასალების შუქზე”. („Обзор русских древностей в свете греческих материалов”)

ამავე დროს გამოვიდა მისი სხვა ნაშრომი მცირე ექსკურსი ასკოლდის და დირის შესახებ მატიაწის, ამ ცნობის კრიტიკული გარჩევით და ინტერპრეტაციით ხსენებული მოვლენების უცხოურ ისტორიულ წყაროებთან შედარების გზით. ბოლოს 1765 წელს მიუხედავად ლომონოსოვის აღშფოთებისა შლიოცერი გახდა ისტორიის პროფესორი.

უკმაყოფილო სანკტ-პეტერბურგში თავისი მდგომარეობით, 1767 წელს დაბრუნდა გიოტინგენის უნივერსიტეტში და პეტერბურგში არც დაბრუნებულა, თუმცა რუსეთის ისტორიაზე მუშაობა არ შეუწყვეტია.

შლიოცერის მონაწილეობით მომზადებულ და გამოცემულ იქნა რიგი ისტორიული წყაროები. ნიკონის მატიაწის პირველი ტომი, რუსული სამართალი ნოვგოროდის I მატიაწის აკადემიური სიის მიხედვით. სამართლის წიგნი 1550 წლის. თუმცა მისი როლი რუსულ ისტორიოგრაფიაში განისაზღვრება პირველყოვლისა „გარდასულ დროთა ამბის” წყაროთმცოდნეობითი ანალიზით. 1768 წელს უკვე გერმანიაში გამოიცა „რუსული მატიაწის შესწავლის მცდელობა”. („Опыт изучения русской летописи”) ძირითადი დებულება ამ ნაშრომის მან შემდეგში განავითარა 3 ტომიან გამოკვლევაში „ნესტორი, რუსი მემატიაწეები ძველ სლავურ ენაზე შედარებული გადათარგმნილი და ახსნილი ა. შლიოცერის მიერ”. (Нестор. Русские летописи на древнеславянском языке, сходные, переведенные и объясненные А.Л. Шлецером)

წყაროსთან მუშაობისას მკვლევარი გამოყოფდა სამი დონის კრიტიკას: 1) „მცირე კრიტიკა”, პირველყოფილი ტექსტის აღდგენა, მისი გაწმენდა მოგვიანებითი „შრეებისგან”. რას წერდა ნესტორი სინამდვილეში? ეკუთვნის თუ არა მას ესა თუ ის სიტყვა, სტროფი მთელი ადგილი. 2) ტექსტის განმარტება (გრამატიკული კრიტიკა) ანუ ნამდვილი არსის გაგება თუ რა ჩადო ტექსტში ავტორმა. 3) „უმაღლესი კრიტიკა”, დაფუძნებული გონიერებაზე რომელიც ტექსტში მოცემული ფაქტის ნამდვილობის დადგენის საშუალებას იძლევა.

შლიოცერი თვლიდა, რომ აღმოსავლეთ სლავებში ველურობის პერიოდი გრძელდებოდა რიურიკის მოსვლამდე და ხალხმა რომელიც რუსეთში ცხოვრობდა არ იცოდა რა იყო ვაჭრობა, განათლება და ა.შ. სწავლული დარწმუნებული იყო „რუსის” სკანდინავიურ წარმოშობაში, ასევე სკანდინაველების როლში მთავართა მმართველობის ჩამოყალიბებაში, კულტურის გავრცელებაში სლავებთან და მათ მეზობლებთან. მსჯელობათა ჯაჭვი მასთან იყო შემდეგნაირი: პირველი, ნამდვილი რუსები იყვნენ არა სლავები არამედ შვედები, მაგრამ შვედები თავს რუსებს არასდროს უწოდებდნენ. ეს სახელწოდება აიხსნება იმით, რომ ადგილობრივი სლავი მოსახლეობა მოვიდა დაკიიდან, აირია აქ ფინებთან, რომლებიც დიდი ხანია შვედებს იცნობდნენ, როგორც საზღვაო მეკობრეებს და უწოდებდნენ მათ „რუოტსებს”. ეს სახელი ვარიაგების აღსანიშნავად აიღეს სლავებმა. ვარიაგები ნოვგოროდში მოვიდნენ შვედეთიდან, როგორც დამხმარე, დაქირავებული სამხედრო ძალა, შემდეგ განმტკიცდნენ რა აქ

მიიღეს მთავრის ხელისუფლება „სკანდინავილებმა ან ნორმანებმა დააფუძნეს რუსული სახელმწიფო ამაში არავის ეპარება ეჭვი“.

თავის ისტორიულ ძიებებში შლიოცერი არ შემოიფარგლება მხოლოდ ძველი რუსული პერიოდით. რუსეთში ხანმოკლე ცხოვრების პერიოდი გამოიყენა ქვეყნის შესაწავლად, ხალხის, მეურნეობის, შიდა მოწყობის გასაცნობად. შედეგად გერმანიაში გამოქვეყნდა 1769-1772 წწ მისი თანამედროვე რუსეთის აღწერა ე.წ. „Преображенная Россия“ სადაც რუსეთის წარსულის საკუთარი პერიოდიზაცია ჰქონდა: 1) რუსეთის დაბადება 862-1015 რიურისკის მოწვევიდან ვლადიმირის გარდაცვალებამდე. 2) დაყოფილი რუსეთი 1015-1216 3) ჩაგრული რუსეთი 1216-ივანე III მთავრობა 4) გამარჯვებული რუსეთი ივანე III- პეტრე I 5) გარდაქმნილი რუსეთი პეტრე I-დან.

შლიოცერის ადგილი რუსულ ისტორიოგრაფიაში განისაზღვრება ძირითადად მისი დამოკიდებულებით ისტორიულ წყაროსთან. (შლიოცერის სიტყვები „შეთხზეთ, მოიგონეთ იოცნებთ, წერეთ რომანები მაგრამ დაარქვით მათ რომანი, სახელი ისტორია წმინდაა, არ წაბილწოთ იგი!“)

იოჰან ფილიპ გუსტავ ევერსი (1781-1830) იყო შლიოცერის მოწაფე. 1814 წელს გამოსცა ნაშრომი „კრიტიკული კვლევები რუსეთის ისტორიისთვის“. (Предварительные критические исследования для российской истории) თავის ყურადღებას ევერსი ამახვილებდა ძველ ისტორიაზე. ბაიერ-შლიოცერის საპირისპიროდ სწავლული ეძებდა რუსების სამშობლოს შავიზღვისპირეთში (თვლიდა ხაზარეთს შავიზღვის რუსიად) ანუ გამოდიოდა როგორც ანტინორმანისტი. ავითარებდა ადრე ლომონოსოვის გამოთქმულ იდეებს, იცავდა იმ თვალსაზრისს, რომ სახელმწიფო ეს არ არის უცხოელების მოწვევის შედეგი, ის გაჩნდა შინაგანი განვითარების ძალით და შედეგად არ შეიძლება გამოყვანილ იქნას უცხოური დაპყრობისგან. 1816 წელს ევერსმა გამოსცა ზოგადი ხასიათის ნაშრომი „რუსების ისტორია“ (История руссов) (გერმანულ ენაზე), 1826 წელს გერმანულადვე გამოსცა მეორე მსხვილი ნაშრომი უძველესი რუსული სამართლის შესახებ ისტორიულ ჭრილში. (Древнейшее русское право в историческом его раскрытии) სადაც გაანალიზებული იყო რუსულ-ბიზანტიური ხელშეკრულებები, რუსული სამართალი (ტექსტოლოგიური ანალიზის საფუძველზე ევერსმა მასში გამოყო 3 ნაწილი: იაროსლავის სამართალი, იაროსლავის ძეგლის სამართალი და ვრცელი სამართალი) და სხვა იურიდიული აქტები.

გარეგნულად „რუსეთის ისტორია“ იმეორებდა სამთავროების მიხედვით წარსულის აღწერის ჩვეულ სქემას, მაგრამ სამთავროების პოლიტიკური ისტორია ევერსთან იყო მოკლე ცნობები ძირითად მოვლენებზე, ხოლო პირველ პლანზე გამოდიოდა ხალხების შინაგანი მდგომარეობის შესწავლა- საზოგადოებრივი განვითარების ისტორია. ამიტომ რუსეთის ისტორიის ათვლის წერტილი მეცნიერისთვის იყო არა ვარიანგების მოწვევა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება, არამედ პირველი ცნობა მოხსენიება სლავების 552 წლისთვის.

ევერსი სახელმწიფოს გაჩენის პროცესს ასე ხატავდა: პირველი უჯრედი საზოგადოების იყო ოჯახი (მეთაური მამა, რომლის ხელისუფლება აბსოლუტურია და შეურყეველი) ოჯახის გაზრდით იქმნება გვარი, (ოჯახების ერთობლიობა გვარის პატრიარქის მეთაურობით), გვარების ერთობლიობა ქმნის ტომს, ხოლო პატრიარქი ხდება ტომის ბელადი, მთავარი. ხალხების გავრცელება განსაზღვრულ ტერიტორიაზე იწვევს შემდგომში სახელმწიფოს გაჩენას, რომელიც არის სოციალური ყოფისა უმაღლესი ფორმა. ამრიგად სქემა ოჯახი – გვარი – ტომი – სახელმწიფო უპირისპირდებოდა ჩვეულ გაგებას მისი გაჩენის, როგორც შედეგი გარე ფაქტორების გავლენისა.

სახელმწიფოს გვარისგან გაჩენის კონცეფცია არ იყო ახალი იდეა, მაგრამ თავისი მწყობრი და ლოგიკური სახე გვაროვნულმა თეორიამ მიიღო სწორედ ევერსთან. ევერსის კონცეფციის

ძლიერი მხარე იყო იმაში, რომ ცდილობდა რუსეთის ისტორიის კანონზომიერი მსვლელობა აეხსნა მისი შიდა პროცესების ანალიზის გზით. . . .

მიხეილ ტროფიმეს ძე კაჩენოვსკი. სკეპტიკური სკოლა”. მ. კაჩენოვსკი (1775-1842) გარუსებული ბერძნული ოჯახიდან იყო. 13 წლისამ დაამთავრა ხარკოვის კოლეგიუმი, შემდეგ იყო სამოქალაქო და სამხედრო სამსახურში. 1801 წელს მიიღო ბიბლიოთეკარის ადგილი შემდეგ კი გახდა გრაფ ალექსეი კირილის ძე რაზუმოვსკის პირადი კანცელარიის უფროსი, 1816 წელს - ფილოსოფიის დოქტორი, 1811 წელს - სახვითი ხელოვნების და არქეოლოგიის პროფესორი. 1821 წელს გადავიდა ისტორიის, სტატისტიკის და გეოგრაფიის კათედრაზე მოსკოვის უნივერსიტეტში, 1835 წლიდან სათავეში ჩაუდგა სლავი ხალხი ისტორიის და ლიტერატურის კათედრას.

თავის მთავარ სამეცნიერო ამოცანად კაჩენოვსკიმ დაისახა წყაროების კრიტიკული გადარჩევა (გარჩევა) და უტყუარი ფაქტების დადგენა. უნდა ითქვას, რომ სწავლულის ისტორიული შეხედულებები ყალიბდებოდა გ. მილერის, ი. ბოლტინის, ა. შლიოცერის იდეების გავლენით ასევე ბ. ნიბურის. ამ უკანასკნელის შრომებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ახალი მიდგომების გასავითარებლად. ნიბური გერმანელი ისტორიკოსი იყო, რომელიც თითოეული წყაროს შინაარსის მკაცრ გარჩევას ახდენდა. წყაროსთან მუშაობას ნიბური ყოფდა ორ ნაწილად 1) ანალიტიკური ანუ ლეგენდის გამოყოფა სინამდვილისგან 2) სინთეტიკური - ისტორიული ცხოვრების რეალური სურათის აღდგენა.

წყაროების კრიტიკის ახალი მეთოდებით შეიარაღებული კაჩენოვსკი რუსული მატთანების მიმართ უფრო შორს წავიდა ვიდრე შლიოცერი, რომელიც თვლიდა, რომ ნესტორი რომელმაც დაწერა ძველი მატთანე იყო მართალი და საჭირო იყო მხოლოდ გაწმენდა მისი ტექსტის მოგვიანებითი დამატებებისგან. კაჩენოვსკი თვლიდა, რომ ბევრი ცნობა იგავია. თავის შეხედულებებს ისტორიკოსი აყალიბებდა „ევროპის მაცნის“ ფურცლებზე, სადაც მუშაობდა 1804-1830 წწ და სტუდენტებთან ლექციებზე მოსკოვის უნივერსიტეტში. მისი კურსი მსმენელებში წარმატებით სარგებლობდა.

თავის ადრეულ შრომებში კაჩენოვსკი გამოდიოდა ზომიერ კრიტიკოსად, მაგრამ შემდეგ კრიტიკული განწყობა გაძლიერდა და აქცია იგი სკეპტიკოსად ძველი რუსული წყაროების მიმართ. სკეპტიკოსები ნიბურის მსგავსად გამოყოფდნენ გარე და შიდა კრიტიკას. გარე (დაბალი) კრიტიკა მოიცავდა წყაროს პალეოგრაფიულ, ფილოლოგიურ და დიპლომატიკურ ანალიზს, „ასწავლიდა სწორად კითხვას და გაგებას“ უნდა აღედგინა დოკუმენტები თავისი ნამდვილი სახით, მაგრამ ძირითადი როლი განეკუთვნებოდა შიდა (უმაღლეს) კრიტიკას.

კაჩენოვსკი თვლიდა, რომ ხალხები როგორც ცალკეული ადამიანები გადიან თავიანთი განვითარებაში თავიდან ჩვილობის ასაკს, შემდეგ ყმაწვილობის და მიდიან მოწიფულობამდე. უძველესი სტადიისთვის დამახასიათებელია გადმოცემები, ფანტაზია, როგორც ნიბური წერდა „ხალხს უყვარს თავისი ჩვილობის (ყრმობის) დრო შერაცხოს ზებუნებრივი ამბებით, ღვთის განგებულებით...“ ეს იგავები მოითხოვს ისტორიკოსისგან უნარს განაცალკევოს რეალურად მომხდარი ფაქტი გამოგონილისგან”.

გადმოიტანა რა ეს შეხედულებები რუსულ ნიადაგზე მ. კაჩენოვსკი მივიდა დასკვნამდე, რომ მთელი კიევის პერიოდი რუსულ ისტორიაში ზუსტად, რომ იყო იგავებით სავსე. თავისი იდეები მან დაასაბუთა 1818-19 წწ კარამზინის „რუსეთის სახელმწიფოს ისტორიის“ რეცენზიაში, რომელსაც ამხელდა წყაროს სამეცნიერო კრიტიკის არქონაში. მხატვრობისკენ მიდრეკილებაში. კარამზინი შეუძლებელს თვლიდა წყაროებით ისტორიული სინამდვილის სრულად აღდგენას და ინტერპრეტირებდა მოვლენებს, არჩევდა რა მატთანისგან იმას რაც შეესაბამებოდა მის პოლიტიკურ შეხედულებებს და ისტორიულ ამოცანებს. კაჩენოვსკი კი მოითხოვდა მიუკერძოებელ გამოკვლევას, საუბრობდა საინტერესო მოვლენაზე ყველა დოკუმენტის, ცნობის შეკრების აუცილებლობაზე, სკრუპულოზურ გამოკვლევას და გარკვევას

ყველა მოგვიანებითი დამატებების. კრიტიკოსის პრინციპულობა, და საზოგადოებისთვის საყვარელ ისტორიკოსზე თავდასხმა უპასუხოდ არ დარჩენილა. ზოგიერთი ნაცნობი არც ესალმებოდა კაჩენოვსკის, ამაოდ ხედავდნენ მასში კარამზინის მტერს, მაგრამ კაჩენოვსკი ებრძოდა არა კარამზინს, რომელსაც პატივს სცემდა როგორც ნიჭიერ ლიტერატორს, არამედ მის ვარაუდებს და მითებს. ის მოუწოდებდა შეეფასებინათ ფაქტების უტყუარობა, რომელიც იყო ამა თუ იმ ძველ წყაროში, გაერკვიათ არა მხოლოდ ის როდის შეიქმნა წყარო და რამდენად შორსაა აღწერილი მოვლენისგან, არამედ ეს ისტორია რამდენად შეესაბამება „დროის სულისკვეთებას“. ამისთვის კაჩენოვსკის აზრით უნდა ინახოს წყაროს ცნობა რამდენად შეესაბამება იმას რაც იმ დროს ხდებოდა მეზობელ ქვეყნებში.

რუსული მატიაწეების ცნობები კაჩენოვსკის აზრით გამოგონილ და ტყუილ ამბებს შეიცავს, თუ გავწმინდავთ ძველ რუსულ ისტორიას ყველა ზღაპრის და იგავისგან ის ნაცვლად რამდენიმე ტომისა 200-მდე ფურცელს დაიკავებს. ეს აზრი იყო გატარებული ნაშრომში „О баснословном времени в Российской истории“ (1833) და საერთოდ ნამდვილი, ჭეშმარიტი რუსული ისტორია იწყება მხოლოდ XII-XIII საუკუნეებიდან.

მიუხედავად აშკარად ზედმეტი სკეპტიკური დამოკიდებულებისა ძველი რუსეთის წარსულთან დაკავშირებით ახალი მიდგომა პროდუქტიული აღმოჩნდა. კაჩენოვსკის გარშემო შეიქმნა მისი თანამოაზრეების მთელი წრე ე.წ. სკეპტიკური სკოლა. სლავისტი ო. ბოდიანსკი, არქეოგრაფი ი. ბერედნიკოვი და პ. სტროევი, არქეოლოგი ნ. მურზაკევიჩი და ა.შ. სკეპტიკოსები ეძებდნენ ისტორიული პროცესის ერთიან კანონებს, თავიანთ გამოკვლევებში ფართოდ იყენებდნენ შედარებით-ისტორიულ მეთოდს. კაჩენოვსკის თანამებრძოლები ახდენდნენ ისტორიული წყაროების თავისებურ იერარქიას, თვლიდნენ, რომ ყველაზე დაბალ საფეხურზე იდგა მატიაწეთა წყაროები, ყველაზე უტყუარი მათი აზრით იყო მატერიალური (ნივთიერი) ძეგლები.

მიხეილ პეტრეს ძე პოგოდინი (1800-1875). 1835 წელს პოგოდინი სათავეში ჩაუდგა რუსული ისტორიის კათედრას შეცვალა რა ამ პოსტზე თავისი სამეცნიერო ოპონენტი კაჩენოვსკი. თავიდან თუმცა პოგოდინი დიდად აფასებდა კაჩენოვსკის გამოსვლებს ისტორიული კრიტიკის დარგში და ფრთხილად ეკიდებოდა კარამზინს, მაგრამ შემდეგ დაშორდა სკეპტიკოსებს. 1839 წელს გამოცემულ ნაშრომში „ნესტორი, ისტორიულ კრიტიკული მსჯელობა რუსული მატიაწის დასაწყისზე“. (Нестор. Историко-критическое рассуждение о начале русских летописей) მან უარყო სკეპტიკოსების ჰიპერკრიტიკული დამოკიდებულება ძველი რუსული მატიაწეების და „რუსკაია პრავდას“ მიმართ.

მაგრამ რუსულ ისტორიოგრაფიაში პოგოდინი შევიდა პირველყოფლისა არა როგორც წყაროთმცოდნე არამედ როგორც უვაროვის ტრადის მომხრე და ისტორიკოსი რომლის მთავარი იდეა იყო ის, რომ „რუსეთის ისტორია შეიძლება გახდეს საზოგადოებრივი სიმშვიდის დამცველი და მეთვალყურე“ რამდენადაც „სლავები იყვნენ და არიან მშვიდი, წყნარი, მომთმენი ხალხი“ და ისინი „მუდამ კმაყოფილი არიან თავიანთი ბედით“.

1845 წელს პოგოდინმა შეკრიბა ყველა თავისი ისტორიული ნაშრომი და გამოსცა ისინი შვიდ ტომად საერთო სახელწოდებით „გამოკვლევები, შენიშვნები და ლექციები მიხეილ პოგოდინისა რუსეთის ისტორიის შესახებ“. სამეცნიერო მუშაობის ასპექტში ისტორიკოსი გამოდიოდა ე.წ. „მათემატიკური მეთოდის“ მომხრედ (ისტორიული ჭეშმარიტების დადგენა დამტკიცება მათემატიკური თეორემების მსგავსად). სინამდვილეში პოგოდინის მათემატიკური მეთოდი გამოირჩეოდა რამდენამდე პრიმიტიულობით. ის უბრალოდ იწერდა წყაროებიდან პარალელურ ადგილებს და უდარებდა ერთმანეთს ისე რომ არ აკეთებდა არანაირ განზოგადებას, დასკვნებს. პრინციპი ასეთი მიდგომის მდგომარეობდა იმაში, რომ „ისტორიკოსს არაფერი შეაქვს თავის მხრიდან ის უბრალოდ კრებს იმას რაც მოცემულია წყაროებში“. უფრო მეტიც დაწყო რა მათემატიკური ანალიზი მკვლევარი მივიდა ისტორიული პროცესის სრული

ირაციონალურობის აღიარებამდე, რომელშიც ყველაფერი წარმართულია განგებით (ბედისწერით).

პოგოდინის ისტორიული შეხედულებებისთვის დამახასიათებელი იყო რუსეთის დასავლეთთან შეპირისპირება. პირველი და მთავარი განსხვავება მათ განვითარებაში არის ის, რომ დასავლეთში სახელმწიფო ჩნდება დაპყრობების და ხალხთა ურთიერთბრძოლის შედეგად – გალების და ფრანკების, ბრიტების და ნორმანების, ესპანელების და ვესტგოტების და ა.შ. რუსეთში სახელმწიფო გაჩნდა სახელმწიფო ხელისუფლების მატარებელთა ნებაყოფლობითი მოწვევით. ეს „მოწვევა“ დაედო საფუძვლად სრულ თანხმობას და ხალხის მიერ ხელმწიფის თვითმპყრობელური ხელისუფლების აღიარებას. აქედან გამომდინარეობს პოგოდინის სხვა ანტითეზებიც, ქრისტიანობა დასავლეთში ხმლით იქნა შემოღებული, რუსეთში ჯვრით. დასავლეთში არისტოკრატის პრივილეგიების გაუქმება მოხდა „შავების“ ამბოხების შედეგად, რუსეთში კი მეფის ნებით და ა.შ. ისტორიული წარსულის და თანამედროვე რუსეთის არსი პოგოდინის მიხედვით არის „სიყვარული და ერთიანობა“ ევროპაში „მტრობა და შუღლი“.

რუსეთის მთელი ისტორია პოგოდინთან კვლავ სახელმწიფოს ისტორიაა. სწავლული გამოდის „რუსი ხალხის მოხეტიალე ბუნების“ თეორიით, რომელიც მისი სიტყვებით ცხოვრობდა გაფანტულ მდგომარეობაში მკაცრ ბუნებრივ პირობებში. ამასთან მთავრები გადადიოდნენ რა ადგილიდან ადგილზე თან დაჰყავდათ ბოიარები და შემდეგ კი მომთაბარეობდნენ გლეხებიც. აქედან მოდის საზოგადოებრივი ურთიერთობების სისუსტე და სახელმწიფოს უდიდესი როლი, რომელიც საყოველთაო მოძრაობის პირობებში რჩება ერთადერთ მოქმედ და მარგანიზებელ ძალად საზოგადოებისა“.

რუსული ისტორიის პერიოდიზაცია რომელსაც იცავდა პოგოდინი გამომდინარეობს მისი ნაშრომებიდან. მისი წარმოდგენა შეიძლება შემდეგი სახით. ჯერ ერთი მეცნიერი გამოყოფდა ნორმანულ პერიოდს, რომლის მსვლელობისას ჯერ ჩამოყალიბდა მთავართა დინასტია, შემდეგ სადღაც იაროსლავ ბრძენის დროიდან ფორმირდება სახელმწიფო ინსტიტუტები ... შემდეგ მოდიოდა მამულების (უდელების) პერიოდი (იაროსლავის გარდაცვალებიდან მონღოლთა შემოსევამდე) როცა ერთი დინასტიის მთავრები იბრძოდნენ პირველობისთვის, შემდეგ დადგა მოსკოვის სახელმწიფოს გაჩენის დრო, შემდეგ გამოყოფს ევროპულ-რუსულ ეპოქას, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა პეტრე I-ის მეფობას, ბოლოს ალექსანდრე I-დან ეს ევროპეიზაცია სრულდება „რუსეთის პირველობით ევროპაში“.

დიდ ყურადღებას პოგოდინი უთმობდა ისტორიული პიროვნებების დახასიათებას. ის უარს ამბობდა ივანე მრისხანის მეფობის გაყოფაზე ორ პერიოდად ოპრიჩნინამდე და მის შემდეგ, ჯამში ნეგატიურად იყო განწყობილი ივანე IV მიმართ, რომელშიც ხედავდა სუსტ პოლიტიკოსს რომელსაც არ ჰქონდა წარმოდგენა სახელმწიფოს ინტერესებზე. ორიგინალობით გამოირჩეოდა მისი შეხედულებები პეტრე I-ის მიმართ, რომლის რეფორმებს ისტორიკოსი აფასებდა როგორც ნახტომისებურ გამოვლენას რუსული განვითარების გზაზე და აქებდა მეფე-რეფორმატორს იმის გამო, რომ რჩებოდა რუსად, თუმცა უცხოელების დახმარებით განამტკიცა და გაანათლა რუსეთი.

ნიკოლოზ გერასიმეს ძე უსტრიალოვი (1805-1870) იყო პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი, ავტორი ხუთტომეულის „რუსეთის ისტორია“ და „პანგირიკისა“ „იმპერატორ ნიკოლოზ I მეფობის ისტორიული მიმოხილვა“ 1858-64 წწ გამოიცა ფუნდამენტური ნაშრომი „პეტრე დიდის მეფობის ისტორია“ რომლის 6 ტომი შეიცავდა დიდი რაოდენობით საარქივო მასალებს. გარდა ამისა მან მოამზადა გამოსაცემად „თქმულება მთავარ კურბსკზე“ „თანამედროვეთა თქმულებების ცრუდიმიტრიზე“ მისი მცდელობებით იქნა შედგენილი ორი მოკლე სახელმძღვანელო გიმნაზიისთვის და სასწავლებლებისთვის რომლითაც სწავლობდა ახალგაზრდობა 1860-იან წლებამდე. ისტორიის წერას უსტრიალოვი უდგებოდა პრაგმატული პოზიციიდან.